

طنین سکوت: پژوهشی جامع در باب ازدواج زود هنگام کودکان در ایران

نویسنده: کامیل احمدی

چکیده

ازدواج کودکان، ازدواج در کودکی و نوعی ازدواج رسمی یا غیر رسمی است که در آن فرد قبل از رسیدن به 18 سالگی وارد پیمان زناشویی می‌شود. با وجودی که هر دو جنس پسر و دختر در معرض ازدواج های زود هنگام هستند ولی دختران بیشترین قربانیان این پدیده بشمار می‌روند. در سطح بین‌المللی، ازدواج کودکان یکی از اشکال ازدواج اجباری به شمار می‌رود و مصداق نقض حقوق بشر و نمونه‌ای از خشونت جنسیتی است. در کشور ایران کودک همسری پدیده‌ای غیر عادی نیست با این وجود، برای مقابله با این معضل اجتماعی گام موثری برداشته نشده است. این پژوهش به شیوه کیفی و میدانی در سطح کلان انجام شده است و علل و رواج این پدیده را در سطح کشور نشان داده است و در نهایت راهکارهای عملی برای پیشگیری و کاهش این معضل اجتماعی را ارائه داده است.

واژگان کلیدی: ازدواج کودکان، سن قانونی، باورهای سنتی، عوامل اجتماعی، طلاق کودکان.

مقدمه

از منظر شمار زیادی از افراد، کودک همسری یا ازدواج زود هنگام بر زندگی کودکان اثر گذاشته و آن را با تبعات آسیب‌زای سلامتی، پیچیده‌تر کرده و در هر سطحی از توسعه، رشد و تعالی فردی را تحت الشعاع خود قرار می‌دهد. کودک همسری از هنجارهای سنتی و متعارف برخاسته، و در مناطق شهری و روستایی رواج دارد. توجه جهانی به این پدیده و تلاش‌های صورت گرفته در این زمینه موجب شده است سطح ازدواج زود هنگام به طور کلی روند کاهشی پیدا کند، هرچند درصد چشمگیری از کودکان هنوز در زیر سن قانونی جامعه‌ی خود ازدواج می‌کنند. یک مثال روشن و برجسته از این پدیده، جامعه‌ی ایران است. سازمان ملل متحد ازدواج کودکان را به هر نوع ازدواج در زیر سن 18 سال قبل از اینکه دختر به لحاظ جسمی و روانی آمادگی پذیرش مسئولیت‌های زناشویی و بچه‌داری را داشته باشد، اطلاق می‌کند. بر همین مبنا در مواردی که کودک در زیر این سن ازدواج کند، ازدواج زود هنگام کودکان رخ داده است؛ ازدواجی که توسط پدر یا پدر بزرگ کودک از جانب وی شکل گرفته و در آن توجهی به حداقل سن قانونی ازدواج نشده است. عامل اصلی مسئول در این قضیه افزایش سطح فقر، فقدان دانش و تحصیلات و تبعیت از الزامات فرهنگ مردسالارانه و باورهایی است که به اشتباه واداشتن دختران به ازدواج‌های ناخواسته و زود هنگام را عاملی برای حمایت و محافظت از آنها می‌دانند. متأسفانه

باوجود پیامدهای جسمانی و تبعیض نسبت به دختران جوان، قدمهای اندکی برای خاتمه عمل ازدواج زودهنگام کودکان در ایران برداشته شده است.¹

مطالعات مستقل و معتبر چندانی در خصوص کودک همسری در ایران انجام نشده است و اطلاعات اندکی در این باره در دسترس است. آمار رسمی و دولتی جمهوری اسلامی ایران حاکی از این است که سالانه دهها هزار دختر و پسر زیر سن 15 سالگی توسط خانواده‌هایشان وادار به ازدواج می‌شوند. شمار واقعی این کودکان در حقیقت بالاتر از این آمارها است. برخی از خانواده‌ها در ایران ازدواج در سنین پایین را ثبت نمی‌کنند و یا به صورت غیررسمی به ثبت می‌رسانند. در ایران بنا بر آمار موجود از سال 1385 تا نیمه اول سال 1394 تعداد 890 هزار دختر زیر 18 سال ازدواج کرده اند که در این بین دخترانی نیز بوده اند که زمان ازدواج شان زیر 10 سال بوده است. همچنین در 9 ماه اول سال 1395 29.710 دختر زیر سن 15 سالگی ازدواج کرده اند.² رواج کودک همسری در ایران، در نتیجه ی نگاه سنتی، فشارهای اجتماعی و فرهنگی، حمایت‌های دولتی و شرعی، ریشه دار شدن فقر و میل والدین به کنترل روابط جنسی دخترانشان بوده است. این مطالعه برای اولین بار قصد دارد که رواج کودک همسری در ایران را با تأکید بر عوامل مسلط اجتماعی - فرهنگی تحلیل کند؛ عواملی که بازتاب نابرابری - های عمیق جنسیتی مؤثر در تداوم حیات این پدیده هستند. این مطالعه آن دسته از کودکان و افراد را مورد هدف قرار می‌دهد که قادر به اعلام رضایت کامل و آزادانه شان از اینکه با چه کسی ازدواج می‌کنند، نیستند زیرا الزامات جامعه مردسالارانه خلاف این امر را به آنها دیکته می‌کند. بر این مبنا هدف این پژوهش توصیف و تبیین اجتماعی رواج و علل ازدواج کودکان در ایران و ارائه راهکارهای عملی برای حل این معضل اجتماعی می‌باشد.

تبیین عوامل جامعه شناختی

بسیاری از نظام های قضایی حداقلی را برای سن ازدواج در نظر می‌گیرند به این معنا که شخص باید به این حداقل سنی 18 سالگی برسد تا قانوناً اجازه ازدواج داشته باشد. سنی که در آن یک شخص قادر است به طور قانونی ازدواج کند می‌تواند از سن رضایت به رابطه جنسی متفاوت باشد. در آن نظام های قضایی ای که سن ازدواج پایین تر از سن رضایت به رابطه جنسی است، هنگامی که یکی از زوجین یا هر دو شان زیر سن رضایت قرار دارند، قوانین ازدواج معمولاً قوانین سن رضایت از رابطه جنسی را تحت شعاع خود قرار می‌دهند. بعضی از سیستم های قضایی کلیه روابط جنسی خارج از ازدواج را بدون در نظر گرفتن سن ممنوع کرده اند. گزارش یونیسکو حاکی از این است که بین ازدواج زودهنگام کودکان و زایمان زودرس در

¹ .Ahmady, K(2017). An Echo of Silence: A Comprehensive Research Study on Early Child Marriage in Iran. www.novapublishers.com/catalog/product_info.php?products_id=62825

² .احمدی، کامیل (1396). طنین سکوت: طنین سکوت: پژوهشی جامع در باب ازدواج زودهنگام کودکان در ایران، تهران: نشر شیرازه.

کشورهایی که ازدواج کودکان رایج است، رابطه بسیار قوی ای وجود دارد. برای مثال صرفاً در آسیا و نواحی اقیانوسیه سالانه نزدیک شش میلیون نوزاد از مادران نوجوان متولد می شوند.³

بسیاری از ادیان در تعیین سن ازدواج دخیل هستند. دین با قدرت مسلطش بر کنترل هنجارها و شکل دادن به فرهنگ، یک عامل اثرگذار و چشمگیر برای مردمی است که آن را سرلوحه ی تصمیمات اساسی شان قرار می دهند. قدرت دین به نحوی در نقش والدینی افراد نفوذ کرده که به مالکیت فرزندان توسط والدینشان منجر شده است. با وجود تمام پیچیدگی های سن و انواع بلوغ، فعالیت های مختلف اجتماعی یک سن شروع خاص را می طلبند. در جوامع امروزی که فعالیت های اجتماعی گسترده و جهان شمول شده اند و مشارکت روز افزون افراد را می طلبند، یک معیار خاص یا ملاکی برای تعریف کودکی و بزرگسالی لازم به نظر می رسد. وقتی که سن قابلیت ازدواج برای یک فرد بر اساس قوانین دینی پایین تر از سن قانونی ازدواج در یک سرزمین باشد، قانون دولتی حاکمیت دارد. از واقعیت ها چنین بر می آید که در کشورهایی که در آن دختران دسترسی منصفانه ای به تحصیلات، تقویت استعداد و فرصت های شغلی داشته باشند، ازدواج زود هنگام بسیار نادر است. سویتمن (1382) در کتابش مطرح می کند که در ایالات متحده آمریکا تنها 4 درصد از دختران زیر سن 19 سال ازدواج می کنند. در کانادا این آمار به 1 درصد می رسد و در بریتانیا 2 درصد⁴. رابطه درونی بین ازدواج زود هنگام کودکان و کم سواد و تحصیلات پایین، یک علت زمینه ای برای سلامت و عزت نفس پایین و انزوای فردی است. بی شک ازدواج زود هنگام کودکان یک نقطه پایان برای تحصیلات دختران است، به خصوص در کشورهای فقیرنشینی که در آن ها ازدواج کودکان متداول است.⁵ ازدواج کودکان با ریشه های عمیقش در نابرابری های جنسیتی زمانی که سن زوج دو برابر سن زوجه است، بر دختران تأثیر بیشتری دارد. ازدواج زود هنگام کودکان معمولاً با ترک همسر مرتبط است.⁶ طلاق یا ترک همسر اغلب این دختران جوان را به فقر بیشتری گرفتار می سازد، زیرا او معمولاً باید به تنهایی مسئولیت فرزندانشان را بر عهده گیرد.

از آنجا که اکثریت این دختران در سنین بسیار پایین و در حالی که فاقد تحصیلات بوده اند، ازدواج کرده اند، مهارت های کسب درآمد آنها بسیار پایین (اگر نه هیچ) بوده و در نتیجه به فقر بیشتر آنها دامن می زند.⁷ از آنجا که در کودک همسری سن دختران معمولاً به طرز چشمگیری پایین تر از شوهرانشان است، آنها در سنین پایین تری مطلقه می شوند، بنابراین نسبت به

³ یونسکو، ازدواج زود هنگام و زایمان زودرس: دیر برای اسباب بازی و زود برای بچه داری.

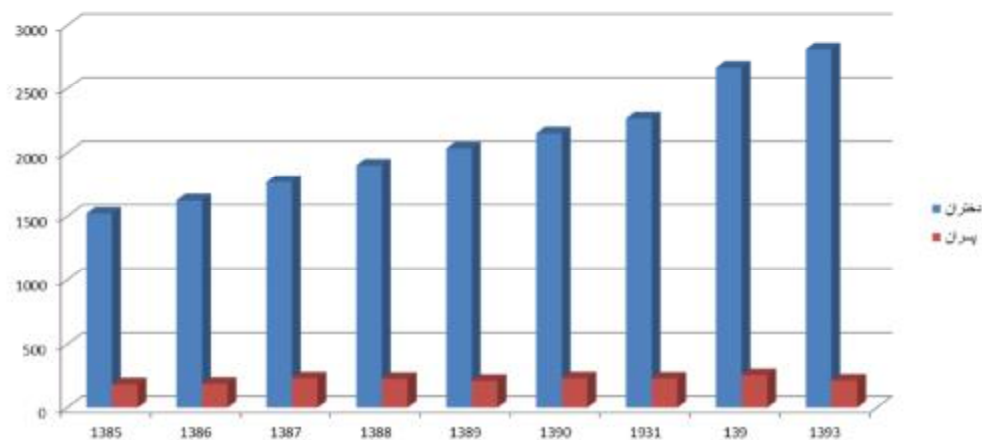
⁴ کارولین سویتمن (1382)، جنسیت، توسعه و ازدواج، انجمن آکسفورد برای کمک به قحطی زدگان با تأکید بر جنسیت

⁵ مرکز بین المللی تحقیق در زمینه زنان (1384)، جوانتر از سن ازدواج: تحصیلات و اقدامات به سوی پایان دادن ازدواج کودکان، واشنگتن دی سی

⁶ بروس، جی و همکاران (1374)، خانواده ها در مرکز توجه: نگرشی نوین بر مادران، پدران و کودکان، انجمن جمعیت نیویورک

⁷ گزارش ازدواج کودکان: کودک همسران: www.unicef-irc.org/publications/Early_marriage_child_spouse

زنانی که در سن بالاتری ازدواج کرده اند، ممکن است که چالش های اجتماعی و اقتصادی را در بعد عمیق تر و گسترده تری تجربه کنند.⁸ جوامعی که در آن ازدواج کودکان رایج است بیشتر مستعد طلاق های زودهنگام و کودکان مطلقه است. نرخ طلاق هم در ایران در گروه سنی 10 تا 18 سال به طرز قابل توجهی بالاست، به طوری که براساس آخرین داده های جمعیت شناسی، 21,149 دختر و پسر زیر 18 سال در سال 93 طلاق گرفته اند. بر اساس آخرین تحقیقات نرخ طلاق زیر سن 18 سالگی در طول یک دهه اخیر افزایش یافته است⁹

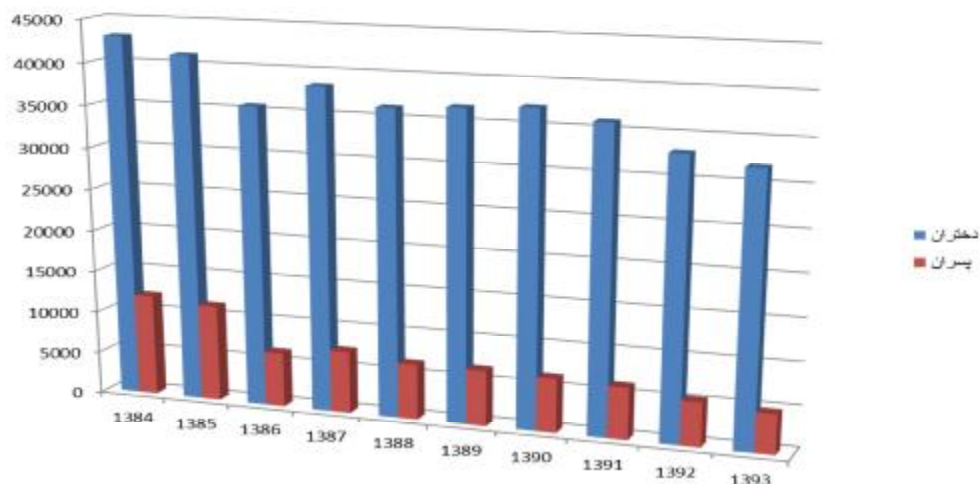
نمودار 1. افزایش نرخ طلاق زیر سن 18 سالگی در طول یک دهه اخیر

جنبه های قانون اساسی، باورهای دینی، ابعاد جنسی و همچنین هنجارها و مناسک اجتماعی نقش قابل توجهی در ازدواج زودهنگام در جامعه ایران دارند. قبل از انقلاب بر اساس ماده 23 قانون حمایت خانواده (سال 1353) ازدواج زنان قبل از رسیدن به سن 18 سال تمام و ازدواج مردان قبل از اتمام 20 سالگی شان ممنوع بود. تغییر این سن بعد از انقلاب در ایران رخ داد. تغییرات اولیه آن در موقت شکل گرفت و این ماده با ماده 1041 قانون مدنی تعویض شد. بر اساس ماده 1041 از قانون مدنی ایران سن ازدواج برای دختران 13 و برای پسران 15 سالگی اعلام شد. با این حال همین قانون به دختر اجازه می دهد که ازدواج در زیر سن 13 سالگی و پسران در زیر سن 15 سالگی به شرط رضایت والد یا اجازه دادگاه بتواند شکل بگیرد. علاوه بر این اگر قیم کودک (پدر یا پدربزرگ) چنین درخواستی را داشته باشد و دادگاه به این نتیجه برسد که او به قدر کافی بالغ شده است که بتواند ازدواج کند، کودک می تواند حتی در سنین پایینتر نیز ازدواج کند.¹⁰

⁸ جفنی ریس راث (1390)، قانون بین المللی به عنوان ابزاری برای مبارزه با ازدواج کودکان، مجله بین المللی حقوق بشر، شماره 15: 373-359.

⁹ <http://kameelahmady.com/wp-content/uploads/2015/03/ECM-Study-Final5..pdf>

¹⁰ ایران - ازدواج کودکان در سراسر دنیا child marriage of girls' rights: child marriage and FGM www.girlsnotbrides.org/child-marriage/iran in the I.R. Iran

نمودار 2. رواج ازدواج زودهنگام در ده سال اخیر و تفاوت جنسیتی در آمارهای ازدواج کودکان

روش پژوهش

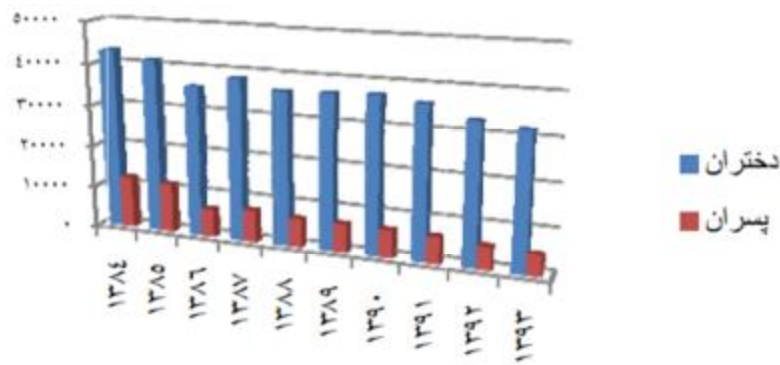
رویکرد روش شناختی به کار گرفته شده در این تحقیق یک روش کیفی در مقیاس کلان بود. حجم جامعه، حجم نمونه، روش نمونه گیری، تعداد مصاحبه های تعیین شده برای هر بخش و ناحیه، حتی زمان اختصاص داده شده به هر استان خاص بازتابی از رواج ازدواج زودهنگام کودکان در آن منطقه بوده است. پرسشنامه بکار گرفته شده در هر منطقه یک نسخه محلی شده و بومی شده از پرسشنامه های پیمایش جمعیتی و سلامت¹¹ بود، اما بیشتر بخش های آن محقق ساخته بود. استان ها با تحلیل داده های جمعیت شناسی موجود در خصوص آمارهای ازدواج در یک دهه اخیر انتخاب شدند. فهرست بکار گرفته شده در این مطالعه با انتخاب استان هایی صورت گرفته که بالاترین آمار کودک همسری را داشته اند و در طول این ده سال بیشتر از بقیه استانها تکرار شده اند. بر این مبنای هفت استان انتخاب شدند که عبارتند از: (1) خراسان رضوی، (2) آذربایجان شرقی، (3) خوزستان، (4) سیستان و بلوچستان، (5) آذربایجان غربی، (6) هرمزگان و (7) اصفهان. سؤالیهای ساختار یافته در پرسشنامه با موضوعات زیر آورده شدند: پیش زمینه پاسخگو، ازدواج، تصمیم گیریهای ازدواج، باروری زنان، باروری مردان، نگرشهای جنسیتی، مواجهه با پیامهای پیشگیرانه ازدواج کودکان، خشونت جنسی زنان، خشونت خانگی مردان. پرسشنامه بر میزان رواج و علل ازدواج کودکان در مناطق مورد مطالعه تمرکز داشت. پرسشنامه مذکور، تنها در مصاحبه با افراد محلی مورد استفاده قرار گرفت. مطالعه همچنین شامل مصاحبه با مسئولین، شخصیت های حکومتی، دینی و رهبران محلی هم بود. سؤالات مطرح شده به تناسب اینکه فرد مصاحبه شونده در چه زمینه ای تأثیرگذار و مطلع بود، بر حوزه های خاصی متمرکز می شد و روند مصاحبه ها به لحاظ ساختاری متفاوت بود.

¹¹. DHS

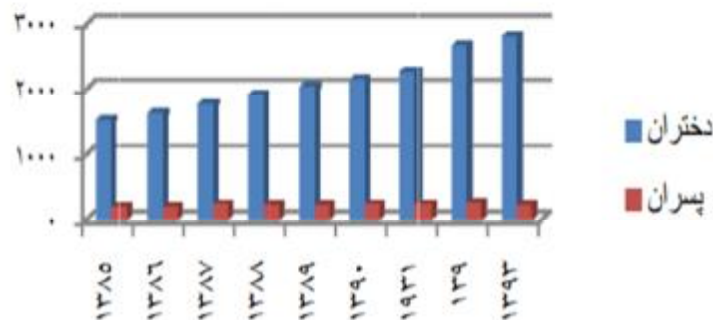
یافته های پژوهش

(1) خراسان رضوی: استانی با بیشترین تعداد کودک همسری

خراسان رضوی، نخستین رتبه را در ازدواج زودهنگام در میان پسران در سنین 10 تا 14 سال و در میان دختران در سنین 15 تا 19 سال را به خود اختصاص داده است. بر اساس نتایج این پژوهش ازدواج کودکان در خراسان رضوی هنوز رایج است ولی تمایل به چنین ازدواجی رو به کاهش است. بر اساس یافته های این پژوهش، میانگین ازدواج کودکان در میان دختران نسبت به پسران زیادتر است. بر خلاف کاهش اندک در ازدواج زود هنگام کودکان، با افزایش نرخ طلاق در این استان در مقایسه با یک دهه گذشته مواجه هستیم.¹²

نمودار 3. میزان ازدواج زیر سن 18 سال در دهه گذشته در استان خراسان رضوی

نمودار 4. میزان طلاق زیر سن 18 سال در دهه گذشته در استان خراسان رضوی

¹² احمدی، کامیل (1396). طنین سکوت: طنین سکوت: پژوهشی جامع در باب ازدواج زودهنگام کودکان در ایران، تهران: نشر شیرازه، صفحه 179.

تحلیل دقیق هردوی نمودارهای فوق نشان می دهد که ازدواج زودهنگام کودکان تأثیر ژرف تری بر روی دختران دارد تا پسران.

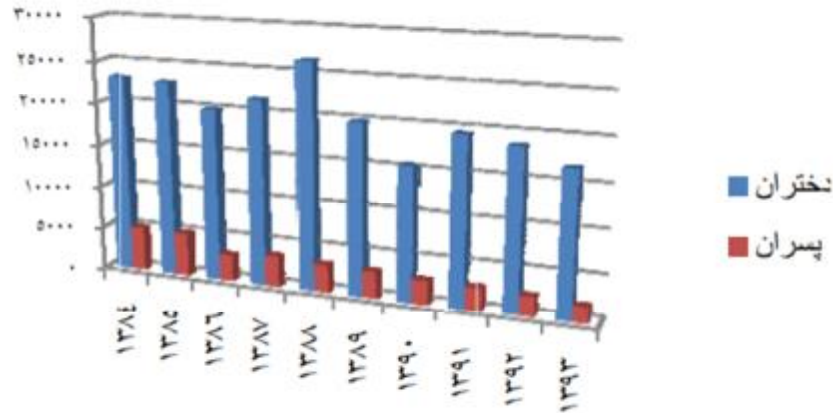
این پژوهش نشان می دهد که یک عامل تأثیرگذار در ازدواج زودهنگام در این منطقه، مالکیت آب است. این امتیاز زیست محیطی نقش مهمی در شکل دادن هنجارهای اجتماعی ایفا می کند. نتایج نشان داده است که 27 درصد قربانیان ازدواج زودهنگام، هنوز درحال تحصیل هستند و در 45 درصد، ازدواج دلیل عمده ترک مدرسه بود تا این افراد بتوانند کار خانه داری و وظایف بچه داری را انجام دهند. 97 درصد از زنان که یک بار زایمان کرده بودند، ازسوی خانواده خودشان و مادرانشان مراقبت های بعد از زایمان را داشتند. 45 درصد پاسخگویان هیچ مشکلی را درحین زایمان مطرح نکردند و 27 درصد اعلام کردند که زایمان دردناک و خونریزی شدیدی داشتند. دخترانی که با آنها مصاحبه شده و قبل از 15 سالگی زایمان کرده بودند تا حدود 88 درصد ریسک دچارشدن به زخم پارگی زایمان را داشتند که آنها را درمقابل عفونت ها آسیب پذیر می کرد. درد و عفونتی که درتمام طول زندگی همراه آنها خواهد بود.

بررسی ها نشان داد که میزان آگاهی زنان درباره زخم پارگی زایمان پایین بود، حتی وقتی با استفاده از اصطلاحات محلی، توضیحات بیشتری دراختیار آنها قرار گرفت، بیشتر زنان حتی کسانی که بیش از 15 بخیه را درحین زایمان داشتند، نمی دانستند که زخم پارگی زایمان را تجربه کرده اند. به طور کلی 60 درصد پاسخگویان عقیده داشتند که ازدواج زودهنگام کودکان باید متوقف شود و 32/5 درصد عقیده داشتند که این موضوع بستگی به ویژگی بدنی و عقیده شخص دارد. هیچ کدام از پاسخگویان اطلاعی از سن قانونی ازدواج نداشتند. 21/2 درصد از زنان متأهل بیان کردند که مجبور به رابطه جنسی با شوهرانشان بودند و تعداد کمی از آنها توانایی این را داشتند که با شوهرشان در مورد نداشتن تمایل به برقراری رابطه جنسی صحبت کنند، چراکه فکر می کردند آمیزش جنسی به طور اجتناب ناپذیری بخشی از وظایف زناشویی آنهاست. رایج ترین واکنش به این آمیزش اجباری، ناراحتی با 42/9 درصد، نفرت با 28/6 درصد و خشم با 28/6 درصد بود.

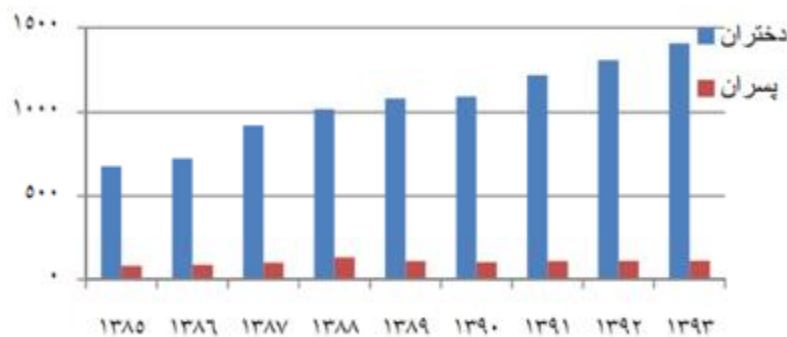
(2) آذربایجان شرقی: نامزدی جنین در رحم مادر

بر اساس یافته های این پژوهش، ازدواج زیر سن 18 سال در این استان روند متغیر و تحول پذیری داشته است. در طول دهه گذشته ازدواج کودکان به لحاظ نرخ و فراوانی، آمار بالایی را دار بوده است که در سالهای اخیر روند نزولی به خود گرفته است. بر عکس آمار طلاق در حال افزایش است. سالانه شمار بیشتری از کودکان عروسان و کودکان دامادان ادامه زندگی

مشترکشان را غیر عملی می دانند و در همان سنین پایین طلاق می گیرند. همانطور که در نمودار 6 مشاهده می شود شاخص فراوانی بیوه های جوان در حال افزایش است.¹³

نمودار 5. میزان ازدواج زیر سن 18 سال در دهه گذشته در استان آذربایجان شرقی

نمودار 6. میزان طلاق در سنین زیر 18 سال در استان آذربایجان شرقی

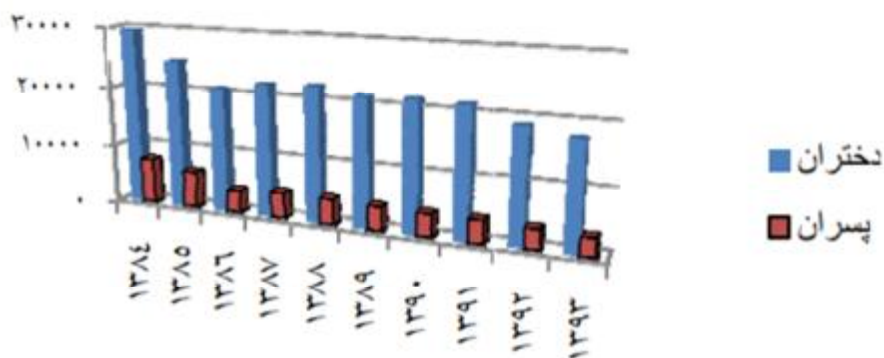
نتایج مصاحبه ها و مشاهدات در روستاهایی مانند گیلک آباد، نشان داده که دختران در سن یک یا دوسالگی نامزد شده (ناف بر) و تقریباً هیچ بیجه مجردی بالای سن پنج سال در روستا وجود نداشته است. در مصاحبه های محلی که در آن بومی ها، هنجارها و مناسک خود را بیان می کردند، رواج ازدواج زودهنگام در این روستا مورد تأکید قرار می گرفت. در گیلک آباد یک نوزاد 6 ماهه نامزد می شد. به نقل از یک سخنگوی مرد در حین مصاحبه، جنین در رحم مادرش با شخص دیگری نامزد

¹³ . احمدی، کامیل (1396). طنین سکوت www.kameelahmady.com

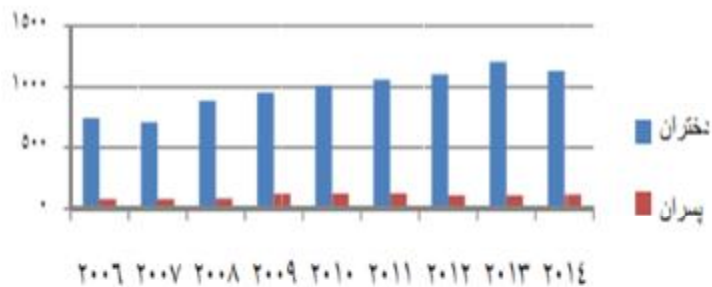
می‌شود. 70/8 درصد از پاسخگویان در زمان انجام پژوهش ازدواج کرده بودند و کمتر از 20 درصد (18/8 درصد) در مراسم ازدواج خود حضور نداشتند. در 75 درصد از موارد یک نامزدی رسمی توسط خانواده‌شان تدارک دیده شده بود.

3) خوزستان: خرید غیر قانونی سن ازدواج

در استان خوزستان نیز ازدواج برای دختران جوان زیر 18 سال بسیار بالاتر از میزان ازدواج پسران در همین سن است اما بر اساس نمودار 7 مشخص است که در یک دور نمای ده ساله، روند نزولی آن انتظار می‌رود. بر خلاف ازدواج زودهنگام که در طولانی مدت رو به کاهش است، سنین طلاق در هر سال کودکان بیشتری را هدف قرار می‌دهد. دختران آسیب پذیر و مطلقه زیر 18 سال، بیشتر از پسران خردسال مطلقه در این استان دیده می‌شود.¹⁴

نمودار 7. میزان ازدواج زیر 18 سال در استان خوزستان

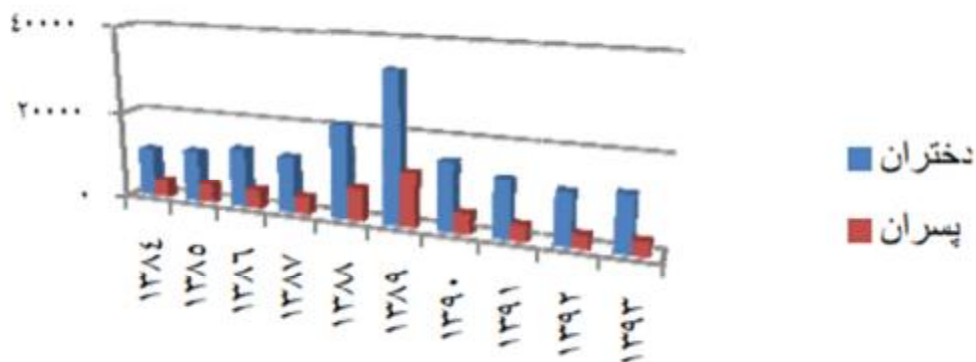
نمودار 8. میزان طلاق زیر 18 سال در استان خوزستان

¹⁴ . احمدی، کامیل (1396). طنین سکوت: طنین سکوت: پژوهشی جامع درباب ازدواج زودهنگام کودکان در ایران، تهران: نشر شیرازه، صفحه 218.

در آبادان مرسوم است برای ازدواج دختران زیر 13 سال، سن را می‌خرند و از قیمت‌ها 100 هزار تا 500 هزار تومان بسته به سالهای خریداری شده متفاوت می‌باشد. در مجموع 75 درصد از مردان مصاحبه‌شونده دارای 2 فرزند بودند و 25 درصد از آنها در سن 16 سالگی پدر شده بودند. در بسیاری از موارد ازدواج کودکان، دختران به همسری مردان بسیار بزرگتر از خودشان درآمده بودند و هیچ اختیاری از خود در خصوص انتخاب همسر نداشتند. مشاهدات ما گواه بر این است که بیش از نیمی از این گروه ذکر کردند که شوهرانشان حداقل 10 سال از خودشان بزرگترند. 39 درصد پاسخگویان ذکر کردند که هیچ فایده‌ای در ازدواج زود هنگام کودکان وجود ندارد و 22 درصد بر این اعتقاد بودند که جلوگیری از رابطه جنسی قبل از ازدواج یک فایده و نقطه قوت در ازدواج زود هنگام کودکان است. بسیاری از پاسخگویان دانشی در خصوص سن قانونی ازدواج نداشتند و این کمبود آگاهی در مورد قانون و ازدواج کودکان در نقش مانعی برای پایان عمل ازدواج کودکان ظاهر می‌شود.

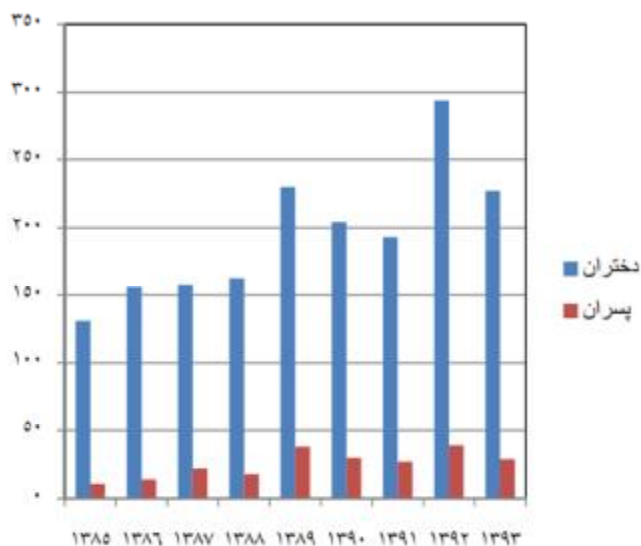
4) سیستان و بلوچستان: استانی با بیشترین مرگِ کودکِ مادران

همواره دیده شده است که ازدواج زود هنگام کودکان در سیستان و بلوچستان افزایش یافته است. نمودار افزایش کودک هم‌سیری در ده سال گذشته با چرخشی روبه پایین در سال 1389 تا سال 1393 را نشان می‌دهد. این افزایش تدریجی و کاهش ناگهانی برای هر دو جنس از سال 1390 به بعد صادق است. اما نرخ طلاق در سیستان و بلوچستان در مقایسه با سایر استان‌ها فراوانی و تکرار پایین تری را نشان داده است. زمینه‌های مذهبی، محرومیت استان همراه با سبک زندگی قبیله‌ای منجر به سطح پایین طلاق در این منطقه شده است. این نرخ در سالهای اخیر افزایش یافته است¹⁵

نمودار 9. میزان ازدواج زیر 18 سال در استان سیستان و بلوچستان

¹⁵ احمدی، کامیل (1396). طنین سکوت: طنین سکوت: پژوهشی جامع در باب ازدواج زود هنگام کودکان در ایران، تهران: نشر شیرازه، صفحه 239.

نمودار 10. میزان طلاق زیر 18 سال در استان سیستان و بلوچستان

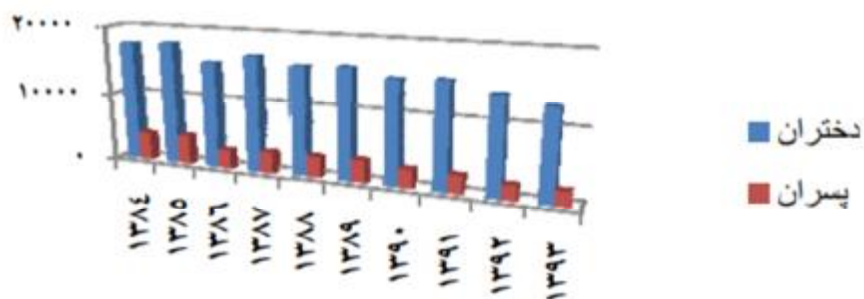
در این استان برخی از والدین نمی‌توانند از پس مخارج مدرسه یا دانشگاه فرزندانشان برآیند. در نتیجه آنها را وادار به ازدواج می‌کنند. مشکلات حاد بارداری و زایمان از علت‌های عمده مرگ‌ومیر درمیان زنان 15 تا 19 سال در این استان است. آنطور که سازمان بهداشت جهانی گزارش داده، در برخی استان‌ها مرگ‌ومیر مادران بیشتر از نوزادان بوده و استان سیستان و بلوچستان یکی از آنهاست؛ به این معنی که در استانی مانند سیستان و بلوچستان مادران به دلیل زایمان می‌میرند. با در نظر داشتن این که این استان نرخ 5/64 درصدی تولد و 12 درصدی مرگ مادر در کشور را داراست، میزان مرگ‌ومیر مادر در این استان بسیار بالاتر از سایر استان‌ها کشور برآورد می‌شود. در سال 94، سیستان و بلوچستان بالاترین میزان زایمان را درمیان مادران زیر 15 سال داشت. تقریباً تمام پاسخ‌دهندگان در این مطالعه عنوان کرده‌اند که رسم ازدواج ناف‌بری¹⁶ یا برای خودشان، بستگان‌شان یا یکی از کسانی که می‌شناختند، صورت گرفته بود. هیچ کدام از پاسخگویان در هنگام مصاحبه در حال تحصیل نبودند و عمده‌ترین دلیل ترک تحصیل خود را ازدواج می‌دانستند. ازدواج 77/6 درصد از پاسخگویان توسط یک فرد میانجی تدارک دیده شده بود. 51/1 درصد از افراد گفتند که یک نامزدی رسمی از طرف خانواده‌ها، برایشان برگزار شده بود. 51/5 درصد از زنان، شوهرانی کمتر از 10 سال بزرگ‌تر از خودشان داشتند 42/9 درصد از پاسخگویان، هرگز، در

¹⁶ این رسم فراگیر به این معنی است که دو نوزاد با رضایت والدینشان به نامزدی هم درمی‌آیند و قرار بر این است زمانی که بزرگ شدند، با هم ازدواج کنند.

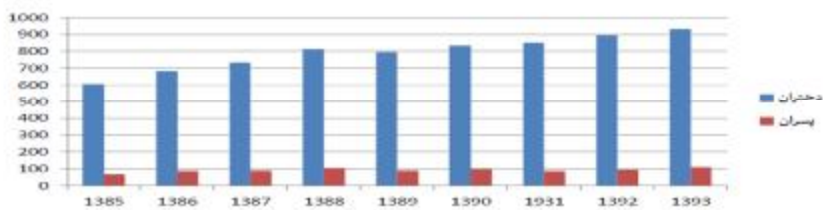
معرض پیام‌های پیشگیرانه از ازدواج زودهنگام کودکان و در معرض آموزش جنسی قرار نگرفته بودند. تمام پاسخگویان از سن قانونی ازدواج بی‌اطلاع بودند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که آمار طلاق در هر دو جنس، در این استان در حال افزایش بوده، اما سطح این افزایش در میان دختران زیر 18 سال، در مقایسه با پسران بالاتر است. این یعنی که هر سال تعداد بیشتری از کودکان بیوه می‌شوند. مخصوصاً زمانی که دختری خردسال با مردی بسیار بزرگ‌تر از خودش ازدواج کرده، این مسأله دیده شده است؛ ازدواج‌های از هم پاشیده شده، بسیاری از دختران را وادار به تنها زندگی کردن و بزرگ کردن فرزندان‌شان بدون حمایت می‌کند.

5) آذربایجان غربی: افزایش طلاق و گسترش کودکان بیوه

ازدواج زیر سن 18 سال در استان آذربایجان غربی، با تفاوت عمیقش میان دختران و پسران در بازه ده ساله رو به کاهش نهاده است. شمار دخترانی که زیر سن 18 سال ازدواج می‌کنند به شدت بالاتر از شمار پسران است. آمار طلاق در هر دو از جنسیت‌ها در این استان در حال افزایش بوده است اما سطح این افزایش در میان دختران زیر 18 سال در مقایسه با پسران بالاتر است. این بدان معناست که هر ساله شمار بیشتری از کودکان بیوه می‌شوند.¹⁷

نمودار 11. میزان ازدواج زیر سن 18 سال در استان آذربایجان غربی

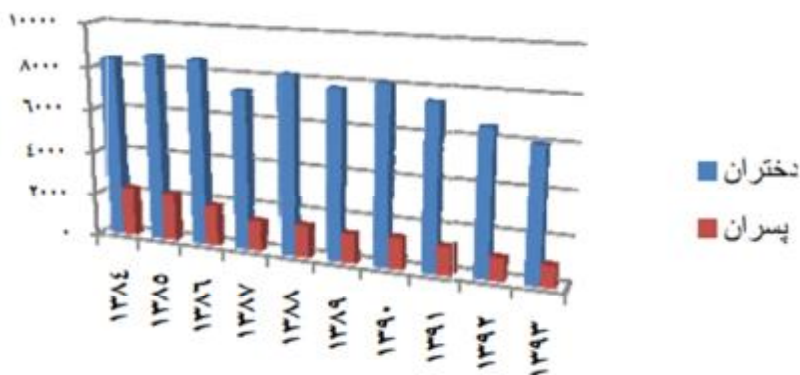
نمودار 12. میزان طلاق زیر سن 18 سال در استان آذربایجان غربی

¹⁷ . احمدی، کامیل (1396). طنین سکوت: طنین سکوت: پژوهشی جامع در باب ازدواج زودهنگام کودکان در ایران، تهران: نشر شیرازه، صفحه 239.

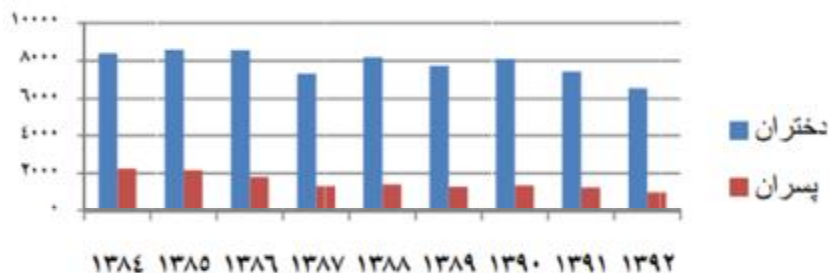
کودکان بیوه خصوصاً زمانی که دختری خردسال با مردی بزرگتر از خودش ازدواج کرده است، آسیب های روحی و روانی و اجتماعی زیادی را برای کودک بیوه به دنبال دارد. به خصوص داغ اجتماعی و لکه ننگی که طلاق برای فرد به همراه می- آورد و موقعیتی که زنان در این جامعه دارند، ازدواج های از هم پاشیده شده بسیاری از دختران را وادار به تنها زندگی کردن و بزرگ کردن فرزندانشان بدون حمایتی می کند. 61/8 درصد از زنان حداقل دو زایمان داشته اند و میانگین سن در اولین بارداری 17 سال بوده است (20/6 درصد).

6) هرمزگان : ازدواج بدون اطلاع

استان هرمزگان نیز دارای روند نزولی در مجموع نرخ ازدواج زودهنگام کودکان می باشد. در مقابل درصد های طلاق در استان افزایش یافته است. دختران زیر 18 سال به زنان مطلقه تبدیل شده و این روند هر ساله رو به رشد نهاده است.

نمودار 13. میزان ازدواج زیر سن 18 سال در استان هرمزگان

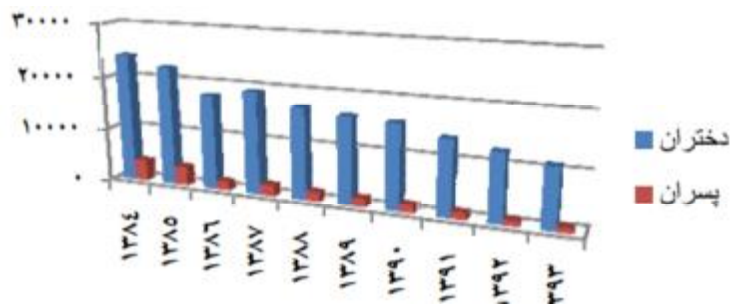

نمودار 14. میزان طلاق زیر سن 18 سال در استان هرمزگان

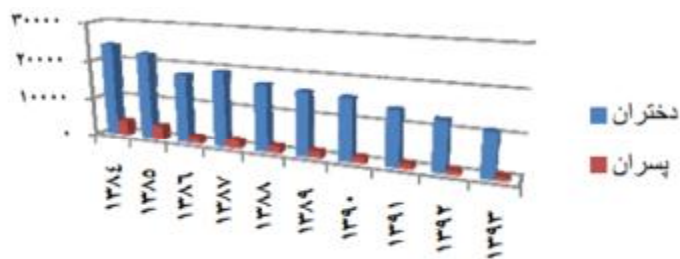
29/4 درصد پاسخگویان این پژوهش در استان هرمزگان؛ اطلاعی نداشتند که با چه کسی ازدواج می‌کنند. 51 درصد گفتند که در زمان ازدواج خوشحال بوده‌اند، 19/6 درصد به دلیل اجبار به ترک مدرسه، ناراحت بودند، 56/9 درصد از پاسخگویان می‌خواستند که فرزندشان هم به همان شیوه‌ای که خودشان ازدواج کرده بودند، وصلت کنند 37/3 درصد از پاسخگویان معتقد بودند که هیچ فایده‌ای در ازدواج در سن پایین وجود ندارد. درحالی که 19/6 درصد پاسخگویان این امر را به‌عنوان یک عامل تقویت‌کننده ارتباطات و پیوندهای خانگی می‌دانستند. در مجموع 39/2 درصد از افراد هم گفتند که ازدواج دیر هنگام منجر به سطوح بالاتر آموزش و فهم میان زوج‌ها می‌شود و 11/8 درصد از آنها کاهش بارداری‌های نوجوانی را به‌عنوان یک فایده ازدواج دیر هنگام عنوان کردند.

(7) استان اصفهان: آخرین استان با بیشترین تعداد کودک همسری

در اصفهان نیز مانند شهرستان‌های مذکور، کودک همسری رایج می‌باشد. نرخ تفاوت بر مبنای جنسیت نشان می‌دهد که کودک همسری در میان دختران بیشتر از پسران است. بررسی‌ها کاهش نرخ ازدواج کودکان را در بازه ده ساله نشان می‌دهد. در مقابل نرخ طلاق نیز در چشم انداز دهه اخیر ترسیم شده است. بدیهی است که نرخ طلاق هر سال تغییر می‌کند اما نه در یک روند ثابت.

نمودار 15. میزان ازدواج زیر سن 18 سال در استان اصفهان

نمودار 16. میزان طلاق زیر سن 18 سال در استان اصفهان

71/4 درصد از پاسخگویان مرد حداقل دو فرزند داشتند و 28/6 درصد از آنها، در 16 سالگی پدر شده بودند. 84/1 درصد از افراد متأهل از ازدواج‌شان آگاه بودند و 15 درصد از آنها در زمان عقد نمی‌دانستند که با چه کسی ازدواج می‌کنند. 47/7 درصد از تصمیم‌های ازدواج توسط والدین و سایر اعضای خانواده گرفته شده بود. تفاوت سنی میان زن و شوهر در 10/8 درصد از موارد بیش از 10 سال بود و در 29/7 درصد پایین‌تر از 10 سال. علاوه بر این، 57/1 درصد از مردها همسرانی داشتند که تقریباً هم‌سن و سال خودشان بودند، 40/9 درصد در مواجهه با پیام‌های پیشگیرانه ازدواج زود هنگام کودکان از سوی تلویزیون قرار گرفته بودند. 29/5 درصد توسط دوستان و 15/9 درصد هرگز اطلاعی از چنین پیام‌های پیشگیرانه‌ای نداشتند. به‌طور کلی، 20 درصد از پاسخگویان معتقد بودند که ازدواج زود هنگام کودکان باید متوقف شود. 29/5 درصد باور داشتند که این ازدواج‌ها باید ادامه یابد و 50 درصد تداوم آن را به ویژگی‌های فردی، اندازه بدن و رفتار فرد وابسته می‌دانستند.

بحث و نتیجه گیری

از دیدگاه جامعه‌شناسی ازدواج یک قرارداد اجتماعی و ضامن بقای نسل انسان است و آرامش و امنیت در یک جامعه، نتیجه ازدواج سالم و محیط آرام بخش است اما ازدواج زود هنگام می‌تواند منجر به بروز آسیب‌ها و اختلالات فروانی در سطح فردی و اجتماعی گردد. ازدواج زود هنگام دختران و پسران، تجاوز به حقوق انسانی بویژه دختران بوده و در اکثر توافقی‌ها - های بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است. تأثیرات منفی ازدواج زود هنگام فقط محدود به زنان و فرزندان آنها نشده بلکه بر روی نهاد خانواده و جامعه هم اثرگذار است. ازدواج زود هنگام منجر به کاهش کیفیت زندگی مردان و زنان و کم‌رنگ شدن نقش زنان در جامعه می‌شود. ازدواج زود هنگام منجر به ورود زنان به چرخه فقر شده و زنان و فرزندان و خانواده‌های آنها را در فقر مداوم نگه می‌دارد. ازدواج زود هنگام مانع از ارتقای شغلی و تحصیلی زنان شده و بنابراین منجر به کاهش رشد اقتصادی و توسعه در جامعه می‌شود.

جامعه در حال گذار ایران با پارادوکس عجیبی روبه‌رو شده است. در حالی که از یک سو شاهد افزایش سن ازدواج در میان دختران و پسران هستیم (به دلایل مختلفی چون روابط آزادتر میان جوانان، افزایش سطح تحصیلات پسران و مخصوصاً دختران، پرهزینه شدن ازدواج، بیکاری جوانان و...)، از سوی دیگر هنوز شاهد ازدواج زود هنگام کودکان هستیم. مشاهده آمار ازدواج‌های زودرس نزد این گروه سنی، توجه خاصی را از سوی اندیشمندان، قانون‌گذاران و برنامه‌ریزان حوزه‌های علوم انسانی، مراجع و رهبران دینی، بهداشتی و سیاسی می‌طلبد. کشور ایران نیز از جمله کشورهایی است که این پدیده در آن رایج است و قوانین حقوقی و عوامل اجتماعی در آن دخیل هستند. در ایران در مجموع 369.721 مورد ازدواج در زیر سن قانونی در سال 1390 ثبت شده‌اند و باید با در نظر داشت که شمار دقیقی از این ازدواج‌ها در دست نیست زیرا اکثر آن

ها در داخل خانواده صورت گرفته و جایی ثبت نمی شوند. این آمار در سالهای 1391، 1392، 1393 به ترتیب عبارتند از: 349.676 و 312.879 و 287.077. در سال 1394 موارد ازدواج دختران 10 الی 14 سال 48.519 نفر و پسران 10 الی 14 سال 14.071 نفر بوده است. تنها در 9 ماه اول سال 1395 29.710 دختر زیر سن 15 سالگی ازدواج کرده اند.

از مهم ترین عوامل منجر به کودک همسری در ایران میتوان به عواملی چون قدرت، سن، هنجارهای اجتماعی و کم سوادگی و بهره گیری از عنصر دین برای مشروعیت بخشیدن به آن اشاره نمود. که منجر به پیامدهای جبران ناپذیری برای زوجین کودک بویژه برای دختران می شود. همان طور ذکر شد از مهم ترین پیامدهای آن می توان به افزایش طلاق و بیوه کودکی، خودکشی بویژه در میان دختران، آسیب جسمی، جنسی و روحی، تداوم چرخه فقر اشاره نمود. به عنوان راهکارهای عملی برای کاهش و توقف این بیماری اجتماعی می توان به این عوامل اشاره نمود: تغییر و تعیین سن قانونی ازدواج، غیرقانونی کردن و جرم انگاری ازدواج کودکان، بسترسازی فرهنگی و اجتماعی، درگیر کردن شخصیت های مذهبی و مراجع، بهبود شرایط اقتصادی و ایجاد شغل، تغییر و بهبود سیاست های مساوات جنسیتی برای تضمین حمایت از قربانیان و کودکان، ضمانت وجود سیاست های اجرایی مناسب برای جلوگیری از ازدواج کودکان و ازدواجهای اجباری